

ունեցորդն է ութ ձեռագրաց համեմատութեամբ եղած գերմաներէն թարգմանութիւնը՝ եւ այն անդեկութիւնը, զոր կու տայ նոյն աստիճան տարաբնուած՝ մասամբ նաեւ դեռ ամբողջ մնացած՝ հայերէն գրող վրայ, որոնց մէջ կողումն կը գտնուի այս թղթերէն: Յիշեալ ութ ձեռագիրքը Աստուածաշունչը են, որոնց մէջ այս թուղթին ըստ կարգի զետեղուած է Պաւղոսի կանոնական թղթերուն մէջը, եւ այն՝ իբրեւ Երուրդ թուղթ առ Կորնթացիս՝ երկրորդէն ետքը եւ առ Վաղատացիս գրուած թղթին յառաջ. իսկ Միկիթարեանց 1805ի հրատարակած Աստուածաշունչին մէջ Յայտնութիւնէ ետքը Անվաւերականաց Գաւեղանածին մէջ դրուած է. այսինքն՝ մէկ կողմանէ Սիրաբայ, Գ (== Գ) Եղի, Մանասէի Աղթթիւն եւ միւս կողմանէ Հանգիստ Յովհաննու գրող մէջնակ: Բայց Աստուածաշունչին մէջ գրողս առած այս գիրքէն չի հետեւիր՝ որ հայ եկեղեցին երբեք կերպագրած կանոնական Ս. Գրող մաս կը ձանձար գայս. հայ եկեղեցւոյ մէջ այնչափ կրնային արժէլ այս թուղթը, որչափ առ Վաղարշիկեցիս անուամբ եղածը՝ Արեւմտից մէջ: Աւելի նշանակութիւն ունի այն պարագայն՝ որ հին ճառացիներ մէջ մուտք գտած է³, եւ աւելի եւս՝ որ է դարուն թեոզորոս քոթեմ նաւոր ընդգէմ Մայրապետացոյց գրած ճառին մէջ կը գործածէ: Սինդուի վերջինս՝ որ իւր ժամանակը Աստուածաշունչի նորագիր ձեռագրաց մէջ չէր գտնուիր այն, բայց մը յաւելու՝ ինչ նաեւ Գրիգոր Ղաւառօրէն իւր ճառին մէջ գործածած է⁵: Թեոզորոս կը ջանայ ցուցնել առով՝ որ նաեւ Բիտաւի արիւն քրտնելու կարող (Ղուկ. ԻԲ. 44) անվաւեր չէ, ինչպէս հերետիկոսը կը պաշտպանեն, թէպէտ եւ նոր ձեռա-

գրաց մէջ չի գտնուիր: Ուրեմն թեոզորոս ոչ միայն համոզուած էր թղթոց վաւեր ըլլալուն, այլ նաեւ կանոնական կը նկատէր՝ բառիս վարդապետական իմաստով: Այն որ նոր ձեռագրաց դէմ հայ եկեղեցւոյ հիմնադրին ճոխութիւնն է մէջ կը բերէ, զի ցուցնէ որ պատմական ճշմարտութիւն մըն էր՝ որ այս թղթերը հայ եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնաց ժամանակէն մինչեւ իւր աւանան անպատճառ եւ ընդհանրապէս՝ կանոնական կը համարուէին: Ասոր վրայ տարաբնուելու չենք: Գրիգորի Ղաւառօրէն ընծայուած գրութիւնը քոթեմնաւորի ժամանակ նոր չէին կրնար ըլլալ, Հայք նաեւ այս թղթերը չէին կրնար Գաւեղանուով, վասն զի Գաւեղան անծանօթ են ասորը, եւ լիքէ ծանօթ ալ ըլլային երբեք, գտնէ Նոր-կտակարանի հետ գործ չունէին: Անկից հետեւ ցուց արդէն Ռիքը (էջ 71) ուղղութեամբ, եւ Հայք յԱսորաց առած պիտի ըլլան, ուստի որ ժամանակ՝ երբ ասորական եկեղեցին եւ ասորի Աստուածաշունչը Հայոց վրայ ճոխութիւն ունէին. ուստի գտնէ նախ քան զամէ 500: Ռիքը չէր գիտեր միայն ամէն կասկածը լիովին փարատող այն պարագայն՝ թէ Ասորիք Գ դարուն իրենց Աստուածաշունչին մէջ ունէին այս թղթերը: Կրնար կասկածուիլ Զգիւի մէջ գտնուած կողման մը նկատմամբ (տես էջ 561), վասն զի բառական չէ: Բայց այս կողմը կը հաստատուի եւ իբրեւ փաստ կ'արժէ անով՝ որ միայն հայերէն թարգմանութեամբ առ մեզ հասած այս թղթոյն Մեկնութիւն մը կայ Ս. Եփրեմէն՝ Պաւղոսի թղթոց մեկնութեան մէջ՝ իբրեւ բարբառի համար վերջնաց, եւ այն՝ ճիշդ նոյն գրիքը զոր կը գտնենք գրուած իմ աղաւաղս, զոր ըրած էի Հայոց եւ հայերէնագիրաց՝ մեղի, որ հայերէնի անտեղեակ ենք թարգմանութեամբ մերձեցանք ընել Ս. Եփրեմայ այս ամբողջ գործը, այնպէս՝ ինչպէս 2. Միգրիէ Ա. Վաքերեան եւ Գ. Մեոզնիկե (G. Mosinger) ըրին Ս. Եփրեմայ՝ Աւեւտարանի Համալսարանը: Դ

(Մեոզնիկե բաւ ահաւ.) Է. Յ. Յ.

¹ Ռիքը, էջ 7. Չհրատարակած 1805ին հրատարակած կրիկն (մեծագիր եւ փոքր ութանգղ) Աստուածաշունչի մէջ գրած էր երրորդ անգիրնաւ ձեռագրէն եւ չնայելովն է՝ Կեռուի եւս Լորս Պարթե Ս. Ղաւառօրէն չապաւան անդ զիւրեն թարգմանութիւն Ժողովարդայն գրութեան:

² Ռիքը, էջ 9. C. Fr. Neumann, Gesch. der arm. Literatur, S. 39; Peirsmann: Prot. RE, I, p. 667: Փեթերման (էջ 668) կ'ըսէ թէ ձեռագրաց օմանց մէջ այս թղթերը առ Կորնթացիս Բ. թղթին եւ այլոց մէջ Պաւղոսի ամէն թղթերէն ետքը կը գրուին. բայց Ռիքի ութ ձեռագրաց միայն առջինն է այսպէս: Բայց ձեռագրաց մէջ Յայտնութիւնն ետքը կը մնայ «Հանգիստ Եղաթեմ զի Գաւեղանու, որ զոր հրատարակեց Զ. Յովս. Ա. Պաթերեանս Վ իսնիս, 1877, եւ որուն վրայ ճառեց իմ հետեւեալ զբեռն մէջ. Acta Joannis, p. XCV, 238.

³ Վաքերեան (Ռիքը, էջ 14) երկու հասկ իմ մէջ. տես Վրքը: Դ Վաքերեան (Ռիքը, էջ 16) կը խօսի ձեռագրի առեալ. բայց այժմ Թեոզորոս ճառեց լայն տեսակ էն ի վեհեմիկ, 1833, շմում. Փեթերման, էջ 669: Նայման, էջ 101: Դ Վեղ:

⁴ Վրքեմանը Գրիգորի ընծայուած առ Նորագրաւս խօսած ճառին մէջ կողմն կ'ըլլայ երկրորդ թղթին վր. Ս. 9 կտորի՝ իբրեւ բաւ Պաւղոսի, (ըստ Ռիքի, էջ 15. 234): Գրիգորի ընծայեալ գրող վրայ շմում. Նայման, էջ 15: Դ Վեղ:

⁵ Շմում. գործոյ I, 388, A. 2. Կերեայ թէ այս կտորին այնպէս՝ ինչպէս Համալսարանին Եփրեմայ Մեկնութեան վաւերական ըլլալուն տարակոյց չի կրնար ըլլալ. Շմում. Lagarde, 8-րդ. Const. apost. p. VII, իսկ Համալսարանին համար իմ Forerhebung. I, p. 46-50. Աս Մեկնութեան հրատարակուած է Ս. Եփրեմայ հայերէն թարգմանութիւնը գտնուած Մատենադարանութեանց մէջ ի վեհեմիկ, 1836, Հոր. Գ. էջ 116-123: Դ Վեղ:

